

Марина ДЕМЕДЮК

*кандидат філологічних наук
старший науковий співробітник відділу української літератури
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>
e-mail: mdemediuk@gmail.com*

**«В СОРОК ПЕРВОМУ В ЛУЦКУЙ ТЮРМИ ПОБИЛИ»:
ФОЛЬКЛОРНИЙ НАРАТИВ ПРО РОЗСТРІЛИ В'ЯЗНІВ
У ЧЕРВНІ 1941 РОКУ ЯК ФІКСАЦІЯ ЗЛОЧИНУ
РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ В ПАМ'ЯТІ НАРОДУ**

Досліджено відображення в усноісторичних оповідях трагедії масових розстрілів у Луцькій тюрмі в червні 1941 р., здійснених НКВС напередодні вступу у Луцьк німецьких військ. Проаналізовано сюжетно-мотивний фонд фольклорних наративів на історичну тематику, записаних у Маневицькому р-ні Волинської області. Наголошено, що сюжети автобіографічних меморатів відображають не лише сам злочин тоталітарного режиму, а і його вплив на пам'ять про події Другої світової війни на Волинському Поліссі. Доведено, що оповіді про Луцьку тюрму тісно пов'язані з наративами про національно-визвольний рух на Волинському Поліссі, адже серед жертв були діячі ОУН, інтелігенція та очільники просвітянських організацій краю.

Простежено основні етапи фольклоризації текстів про масові розстріли українців під час Другої світової війни. Висвітлено роль фольклорних наративів у збереженні пам'яті про розстріли та їхній зв'язок із національною ідентичністю українців. Зазначено, що оповідання-спогади і перекази акцентують увагу на жорстокості розправи, її символічному значенні та подальшій боротьбі вцілілих за незалежність України. Особливу увагу приділено мотивам чудесного порятунку, співпраці частини українців із німецькою адміністрацією після злочинів НКВС та спробам пояснення трагедії крізь призму народної пам'яті про масові страти.

Зауважено, що низка сюжетів демонструє, що репресії радянської влади стали каталізатором зростання національного руху. Акцентовано на важливості фольклорних свідчень у відновленні історичної справедливості та вивченні репресивних практик радянського тоталітарного режиму.

Ключові слова: фольклорні наративи, усна історія, сюжетно-мотивна основа, Друга світова війна, масові розстріли, визвольний рух, репресії.

В історії боротьби українців за самостійну державу, власну мову і можливість самоствердження як етносу чимало трагічних сторінок. Найбільше випробувань, напевно, випало на долю діячів українського національно-визвольного руху у ХХ ст. Якщо жителі Наддніпрянщини, що знаходилася під радянською владою усе міжвоєннє, зазнали нелюдського геноциду голодом і масовими репресіями, то українці у складі Другої Речі Посполитої мали можливість хоча б певним чином реалізовувати

свої прагнення до самоствердження як етнічної спільноти зі своєю ідентичністю, мовою та культурною пам'яттю. Чималу роль у цьому відіграла діяльність громадських товариств, читалень «Просвіти».

Оповіді про Луцьку тюрму тісно пов'язані з пам'яттю про культурно-просвітницькі та націоналістичні осередки у селах, згадки про існування яких є мотивами низки наративів. Саме з організації сільських осередків національно свідомої молоді, читалень, відкриття народних домів розпочинається формування того кістяка, з якого пізніше вийшли діячі Української повстанської армії (УПА). Арешти активних членів сільських осередків «Просвіти» Волинського Полісся та їхня трагічна загибель у Луцькій тюрмі на довгі десятиліття стали для населення краю ілюстрацією справжніх намірів нової влади з винищення усього, що близьке серцю і прагненням українців. Трагічні події, що відбувалися на території колишнього монастиря Святої Бригіди із приходом «перших советів», ознаменували першу хвилю репресій комуністичної влади, застосовану супроти мешканців сіл та містечок Волинської області. Кульмінацією терору стала розстрільна акція, яку здійснили органи Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) у червні 1941 р., убивши в'язнів Луцької тюрми.

Із відновленням незалежності тема викриття та дослідження радянських репресій актуалізується. Оскільки ще живі поодинокі свідки тих трагічних сторінок в історії краю, то стають можливими не лише студії, засновані на аналізі архівних джерел чи документальних свідчень, але й усноісторичні наративи, зафіксовані від очевидців. Масові розстріли в Луцьку у червні 1941 р. стали темою розвідок дослідників історії західних областей України: Юрія Киричука (Киричук, 2002), Григорія Бальбузи (Бальбуза, 2008), Володимира Данилюка (Данилюк, 1995), Івана Кобриновича (Кобринович, 2008), Богдана Зека (Зек, 2017) та інших, однак проблематика ще далека від вичерпання, а відлуння трагедії потребує ґрунтовних студій. До чергової річниці трагедії видано колективну монографію «Радянські репресії в Західній Україні у 1939–1953 рр. До 80-річчя розстрілів у Луцькій в'язниці». Окремі аспекти висвітлено також у науково-публіцистичних публікаціях істориків і краєзнавців Волині Оксани Коваленко (Коваленко, 2017), Лесі Бондарук (Бондарук, 2011), Богдана Зека (Зек, 2023), що з'явилися в останні роки на сторінках регіональних онлайн-медіаресурсів. Персоналізований погляд на події червня 1941 р. пропонують автобіографічні наративи Миколи Куделя – колишнього в'язня Луцької тюрми, якому дивом вдалося вижити після розстрілу (Куделя, 1998; Куделя, 2001), а також олітературнених споминів, опублікованих в еміграції у збірнику «Літопис Волині» (Присяжнюк, 1953; Долинський, 1953; Петрошук, 1991).

Мета статті – конструювання образу Луцької тюрми за допомогою аналізу основних сюжетно-тематичних блоків усноісторичних наративів про масові розстріли в'язнів, що здійснені в червні 1941 р. Джерельною базою дослідження слугують усні оповідання та перекази про події Другої світової війни, які авторка зафіксувала під час індивідуальних фольклорно-етнографічних експедицій упродовж 2018–2024 рр. у Маневицькому районі (тепер – частина Камінь-Каширського та Луцького р-нів) Волинської обл. З-поміж свідчень мешканців Волинського Полісся особливо цінними є спогади родичів в'язнів, які брали безпосередню участь у впізнанні вбитих, що організувала нацистська адміністрація після відходу з Луцька радянських військ.

Розглядаючи сюжетно-мотивну основу текстів про розстріли у Луцькій тюрмі, варто насамперед звернутися до аналізу текстів, які пояснюють значення для спільноти краю в'язнів, розстріляних у червні 1941 р. Так, арешт і подальший розстріл

односельчан оповідачі тлумачили як втрату для національного руху, масштаб якої неможливо оцінити адекватно: «Нима тих главних, що їх у тюрмі побили. Ото були хлопці. Ото були здоровії, хорошії, крепкії і хотіли Україну. Вони всі зв'язані були з Львовом» (Інтерв'ю-1); «То вже приходили такі молодші як батько муй. Батька вже ж ни було, але мати хату їм одпустила ті комнати, і вже вони там чоловік п'ять прийдуть і книжкі там читають» (Інтерв'ю-2). Існування в селах Волинського Полісся національних осередків, їхній зв'язок із активними діячами Львівщини зафіксовано й у фольклорному наративі. Оповідуючи про загибель батька, респондентка із с. Хреськ наголосила, що формування його як національно свідомого діяча спричинилося контактами із Львовом, адже батько «вчився там на сапожніка» (Інтерв'ю-7). Львів у наративах ототожнено із середовищем, де якраз і формувалася національна свідомість, а вже звідси поширилася на решту Західної України: «А він у Львови вчився три рокі на сапожніка. Ди й він приїжджав, да й йому хлопці листовкі давали якісь, зошити да книжкі. І він тут організував симнадцїть хлопців. І вони так увечери запнут гікна в туй хати кала школи. Співали пісні українскїї, вирші розказували» (Інтерв'ю-7).

Образ Луцької тюрми проходив наскрізно в оповідах про формування повстанського руху в селах Волинського Полісся. Розстріляні в'язні часто були батьками чи вчителями майбутніх хлопців-вояків УПА. Звідси й актуалізація теми розстрілів у наративах. Так, нерідко оповідь про діячів повстанського руху респонденти починали зі слів, що батька чи брата майбутнього повстанця вбили в луцькій тюрмі: «Був Йосип Баюн, Тарас, Яков тих Чижових. То вони їх всіх і повтягали. Вони і збирали ту організацію, вони їх і повтягали в ту бандеровщину. Вже по троє по четверо дітей в їх було. То цих схватили зразу ото в тюрму. А ці молодші вже як стала війна, як стали забирати на фронти, то вони пошли в ліс» (Інтерв'ю-1). Повсюдно оповідачі акцентували на чітко спрямованих діях «саветів» проти політично активної молоді Волинського Полісся: «Він відно якоюсь політікою займався, бо як пришла саветська власть, його забрали і посадили в тюрму. Він в тюрмі вмер» (Інтерв'ю-7).

Низка сюжетів зосереджена навколо обставин потрапляння в тюрму. Так, тут центральним є образ «парахода», яким із Луцька приїжджають енкаведисти зі списком тих, хто підлягав арешту за націоналістичні ідеї: «А цьо вже мого свікра. Приїхав параход Стиром з Луцька. Поставили там для Руцаїхи пуд гривою того парахода. Да вилизло повне сило міліції да окружили сило, ди й давай виводити з хатей чоловіків. Бо в їх якісь найшли тиї документи, шо вони борються за Україну. Хтось подбривав їх. Найшли вони тиї документи. І вони тих людей позабирали. Тринадцїть чоловік. І їх повизли тим параходом і в тюрму посадили. Там вони їх і вибили» (Інтерв'ю-1); «Тож як тоди. Погрузили їх усіх в Луцьк в тюрму. На баржу на Стир і повизли цих людей у Луцьк. І там у тому коло замка Любарта, там була тюрма. Їх там у тій тюрмі тримали» (Інтерв'ю-4). Тут ключовим є наголос оповідачів на дієсловах «забрали», «окружили», «посадили», що акцентує на протиправності дій «саветів» та підсилює зображення каральних органів як частинки великої тоталітарної системи. Наголос на ворожості радянської системи до усього, основою чого є етнічна окремішність і протидія системі, повсюдно присутній у наративі: «Я знаю, шо рускії в тюрму брали. Були там і наши, і полякі, які йшли проти саветів. Ті, які там осталися, то в сорок першому роци всіх їх там повбивали. Їх же не випустили з тюрми. Нашії вже савети, шоб їх не випустити з тюрми, то унічтожили всю тюрму» (Інтерв'ю-12); «Там ту Луцьку тюрму й розбили. Як війна почалася. З Яблоньки забрали їдного чоловіка: чи

то поляка, чи то жинка в його полячка була» (Інтерв'ю-10). Тут важлива констатація «які йшли проти саветів», що зрівнювала у становищі в'язнів українців і поляків, які боролися кожен за свободу своєї держави.

Прикметно, що частина в'язнів потрапили в Луцьку тюрму повторно, адже відбували покарання ще «за Польщи». Оповідачі зауважили, що влада Речі Посполитої була гуманнішою від «совєтських визволителів»: «Сімнадцять душ з нашого сила. Молоді всі хлопци. Організували, щоб була Вкраїна, а саветам це не навилоса, що Ви Вкраїни хочете. То полякі випустили і сказали “Іди з Богом”, таяк поняли, що невинни. Він никою не вбив, ничо» (Інтерв'ю-7).

Описи вбивств здебільшого представлені наративами у формі переказів зі слів очевидців, які вижили під час розстрілів, чи на основі чуток, які сформувалися в стійкі фольклорні мотиви: передчуття наступу німців, зганяння в'язнів на подвір'я тюрми, використання для вбивства усієї наявної зброї, скидання тіл у загальну яму та ін. Так, надзвичайно продуктивним є мотив, коли українців розстрілювали не лише енкаведисти чоловіки, але й жінки-комуністки: «І потом їх розстріляли. І при чом розстрілювали навіть жінки були такі» (Інтерв'ю-11). Поява сюжету «в'язнів розстрілює жидівка з пульмьотом» може бути потрактована як небажанням асоціювати вбивства з українцями на службі радянській системі, яка не для всіх респондентів постає як ворожа, так і необхідністю виправдати злочини українців-учасників допоміжної поліції стосовно єврейської громади: «Вибили. Якась жидівка з пулімьота стріяла. От таке було» (Інтерв'ю-3); «Ту тюрму розстріляли. Татяк будто савети розстріляли. Жидівка була з пулімьотом їх розстрілювала» (Інтерв'ю-4). Тут відчутно впливи як нацистської політики антисемітизму, так і антисемітські тенденції у радянську епоху.

Поширений сюжет – опис впізнавання вбитих, організований німецькою владою влітку 1941 р. Викриття звірств «саветів» мало, на думку німців, закріпити прихильність українців до нової окупаційної адміністрації. Дозволивши вшанувати невинно закатованих, поставити пам'ятні хрести і провести заупокійну панахиду, німці, як вважали респонденти, легітимізували українців як етнічну спільноту. Жахливі картини вбитих зафіксовані у фольклорній пам'яті і є суголосними з зображенням інших масових страт (вбивств євреїв, поховання померлих від голоду тощо). Співзвучним із тематикою багатьох оповідань про загибель повстанців є продуктивний у наративах про розстріли 1941 р. мотив неможливості гідно оплакати, впізнати родичів. Влаштоване німецькою владою «впізнавання» вбитих для родичів в'язнів не принесло бажаного полегшення, адже забрати тіла загиблих не було можливості: «[А Ваша мати чи Ви на впізнання в Луцьку тюрму їздили?] Я їздила. Но там уже як відкрилася свобода, що німець пришов, то показували кілька ямок, кілька там людей позакопаних було. А що вже, вони позакопани. У тюрмі водили нас показували. Там зара двадцять другого червня всіди одправа. Німець освободив би кеб чуть раній захопив тюрму. Він тюрми освободжав, але вони поспішили, вибили до німця» (Інтерв'ю-7). Центральним у низці текстів є зображення жаху від побаченого. Образи землі, що ворухиться від трупів, а також крові, яка просочується крізь землю, квінтесенція звірств радянської системи: «Тут у Луцькій тюрми побили всіх савети ті, що так кров річкою тикла» (Інтерв'ю-12). Звірства плумачено настільки протиприродними, що навіть земля не приймає і намагається викрити злочин: «Їздили взнавати. Їх згортали бульдозерами, копали ямки такі вилікі. І засипали. Ше й вапном пиришипали. І казали, що й ни робили, то сочилося з тих ямок з тих людей» (Інтерв'ю-1). Жах від побаченого підсилено дієслівними

конструкціями з ключовими словами «стріляли», «били»: «Бо то ж стріляли просто зверху і зверху гранати кідали. Били поголовно всіх. То ж то три з половиною тисячі вибили» (Інтерв'ю-8). Отож типовою фольклорною формулою, використаною в оповідях про часові страти, є фраза «земля ворушилася»: «Ди й каже, прийшов їдин з Чоториська чоловік, був зверху. Каже, земля тако ворушилася, а він був зверху да втік» (Інтерв'ю-9). Прикметно, що ця ж стійка словосполучка використана у зображенні масових поховань вбитих євреїв: «Там їх кідали живйом і стріляли, і били. То казали: зимля там ворушилася, довго кров з тої гірки сочилася. Добрі люде були тії євреї» (Інтерв'ю-13), а також місць, куди енкаведисти скидали тіла закатованих українських повстанців: «Маїш щастє з-за того чоловіка, шо я з їм знакоми, шо ти оставса. Ходи я покажу. То як привів до теї ями: тії живії, тії вбити. Зимля ворущитса» (Інтерв'ю-5).

Центральний мотив низки текстів – чудесне врятування жертв розстрілу та їхня подальша співпраця із німцями, відхід у ліс і підпільна боротьба за незалежну Україну. Нерідко оповідь про повстанця починалася із фрази, що героєві вдалося вижити під час розстрілів: «Він був в луцькій тюрмі. Я ни знаю, за шо він був. Факт того, шо його розстрілювали, але не розстріляли, і він вернувся і став комендантом колковської поліції» (Інтерв'ю-6). Співпраця з німецькою адміністрацією потрактована як цілком раціональний логічний вибір: «І цьой таяк би дядько остався чудом живий. Двох і ше їден. І він вже як пришли німці і остався живий, то куди він пуйде? До німців» (Інтерв'ю-1). Звідси також своєрідне виправдання участі поліцаїв у масових страхах євреїв усупереч загальній спрямованості на засудження вбивства, незалежно від етнічної маркованості. Те, що українські націоналісти доєдналися до німецької допоміжної поліції та брали участь у розстрілі євреїв, на думку оповідачів, було не лише з примусу, але й як відплата за розстріли у Луцькій в'язниці в 1941 р.

Замовчування злочину радянською владою в наступні пів століття лише ятрило незагоєну рану. Визнання й оприлюднення імен жертв спричинило нову хвилю актуалізації наративів про тортури і розстріли у Луцькій в'язниці. Важливу роль у цьому відіграла також можливість відновлення пам'ятних хрестів, стел із іменами загиблих безпосередньо на місці страти, а також пам'ятників у селах Волині. Значущість для родичів цих кроків повсюдно наголошена й у наративах: «Там вони їх і вибили. І ништо ни вирнувся. Ото цьо вони там на памітнику. Ото тільки їх було» (Інтерв'ю-1). Вказані місця пам'яті стають важливим об'єктом для громад, який оприявнював злочин «советів» поряд із злочинами, які скоїли нацисти. Таким чином констатовано, що дії обох тоталітарних режимів суперечили ідеї становлення України як незалежної держави.

Отже, трагічна сторінка в історії краю, не зважаючи на заборону розголосу в радянський час, не залишилася забутою завдяки спогадам нечисленних свідків злочину, яким вдалося врятуватися з кривавого місива. Суголосні з меморатами безпосередніх учасників усні свідчення мешканців Волинського Полісся, у яких є не лише змалювання трагічних сторінок загибелі односельців, але й спроба дошукатися причин трагедії та її впливу на подальші історичні події. Упродовж 23–24 червня 1941 р. у м. Луцьк у колишньому монастирі чину Святої Бриґіди, який перетворений на військову управу і в'язницю ще в часи Російської імперії, зреалізовано один із наймасовіших злочинів радянського тоталітаризму на Волині. За кілька днів до вступу німецької армії загони НКВС розстріляли майже 3000 в'язнів, серед яких були активісти Організації українських націоналістів, священники, місцева інтелігенція. Ці події

стали частиною усної історичної наративи мешканців Волинського Полісся, із часом оформившись у стійкі сюжетно-мотивні блоки.

Підсумовуючи огляд сюжетно-мотивного наповнення фольклорних наративів про розстріли в Луцькій тюрмі у 1941 р., варто зазначити, що ключовими в традиції стали теми протиприродності масової страти, поодинокі врятування та подальша доля в'язнів, жаль із приводу неможливості гідно поховати й оплакати загиблих. Наголошено, що пам'ять про звірства тоталітарного радянського режиму живе в народній пам'яті та актуалізується поруч із згадками про діяльність повстанського визвольного руху 1940–1950-х років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бальбуза, Г. (2008). Трагедія в'язнів Луцької в'язниці у червні 1941 року. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* (№ 612: Держава та армія), 152–158.

Бондарук, Л. (2011). *Знищення в'язнів у Луцькій тюрмі. 70 років бійні НКВД*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/20/46167/>

Данилюк, В. (1995). *Вірити занадто боляче... Волинь: хроніка подій 1939–1944 років*. Луцьк: Ініціал.

Долинський, Л. (1953). Похорон у Луцьку. *Літопис Волині*, 1, 71–74.

Зек, Б. (2017). *Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944)*. Луцьк: Вежа-Друк.

Зек, Б. (2023). *Луцька тюрма: що відбувалося за мурами під час окупації*. <https://history.rayon.in.ua/topics/610093-lutska-tyurma-shcho-vidbuvalosya-za-murami-pid-chas-nimetskoj-okupatsii>

Інтерв'ю-1: Інтерв'ю М. Демедюк з Водько Євдокією Гордіївною, 1932 р. н., записане у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. 8 серпня 2018 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-2: Інтерв'ю М. Демедюк з Горбачем Олександром Васильовичем, 1930 р. н., записане у с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. 19 серпня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-3: Інтерв'ю М. Демедюк з Захарчуком Дмитром Петровичем, 1940 р. н., записане у с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. 25 серпня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-4: Інтерв'ю М. Демедюк з Ілляком Василем Васильовичем, 1932 р. н., записане у с. Мала Осниця Маневицького р-ну Волинської обл. 22 серпня 2019 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-5: Інтерв'ю М. Демедюк з Киришко Феодосією Андріївною, 1936 р. н., записане у с. Підгаття Маневицького р-ну Волинської обл. 9 серпня 2020 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-6: Інтерв'ю М. Демедюк з Мосійчуком Петром Трифоновичем, 1931 р. н., записане у сел. Колки Маневицького р-ну Волинської обл. 22 липня 2018 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-7: Інтерв'ю М. Демедюк з Пугач Уляною Тарасівною, 1933 р. н., записане у с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. 9 серпня 2018 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-8: Інтерв'ю М. Демедюк з Харківським Мусієм Романовичем, 1931 р. н., записане у с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. 24 липня 2018 р. *Архів автора*.

Інтерв'ю-9: Інтерв'ю М. Демедюк з Хомич Ганною Іларіонівною, 1934 р. н., записане у с. Кукли Маневицького р-ну Волинської обл. 17 липня 2023 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-10: Інтерв'ю М. Демедюк з Хом'яком Василем Петровичем, 1931 р. н., записане у с. Велика Яблунька Маневицького р-ну Волинської обл. 2 серпня 2024 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-11: Інтерв'ю М. Демедюк з Чех Лідією Йосипівною, 1949 р. н., записане у с. Цміни Маневицького р-ну Волинської обл. 4 серпня 2020 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-12: Інтерв'ю М. Демедюк з Шоломом Павлом Павловичем, 1933 р. н., записане у с. Кам'януха Маневицького р-ну Волинської обл. 7 серпня 2022 р. *Архів автора.*

Інтерв'ю-13: Інтерв'ю М. Демедюк з Якібчуком Володимором Феодосійовичем, 1934 р. н., записане у с. Колодії Маневицького р-ну Волинської обл. 22 серпня 2022 р. *Архів автора.*

Киричук, Ю. (2002). Радянський терор 1939–1941 рр. В В. А. Смолій (відп. ред.), *Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: історичні нариси*. Київ: Наукова думка, 548–566.

Кобринович, І. (2008). Організація та діяльність репресивно-каральної системи більшовизму на Волині у 1939–1941 рр. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* (№ 612: Держава та армія), 148–152.

Коваленко, О. (2017). *Трагедія Луцька: через 76 років знайшли останки понад 100 жертв НКВС*. <http://bbc.com/ukrainian/features-40384488>

Куделя, М. (1998). Пекло біля замку Любарта. В М. Куделя, *Кобзар у моєму житті: спогади з недавнього минулого*. Луцьк.

Куделя, М. (2001). *Під мурами Луцької тюрми: спогади колишнього в'язня*. Луцьк: Надстир'я.

Петрошук, О. (1991, 20 листопада). В оковах смерті: спомини з Луцької тюрми. *Народна трибуна*.

Присяжнюк, Т. (1953). Масові вбивства у Луцьку. *Літопис Волині, 1*, 65–70.

REFERENCES

Balbuza, H. (2008). Trahediia viazniv Lutskoï viaznytsi u chervni 1941 roku. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* (№ 612: Derzhava ta armiia), 152–158 (in Ukrainian).

Bondaruk, L. (2011). *Znyshchennia viazniv u Luts'kii tiurmi. 70 rokiv biini NKVD*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/20/46167/> (in Ukrainian).

Danyliuk, V. (1995). *Viryty zanadto boliache... Volyn: khronika podii 1939–1944 rokiv*. Lutsk: Initsial (in Ukrainian).

Dolynskiy, L. (1953). Pokhoron u Luts'ku. *Litopys Volyni, 1*, 71–74 (in Ukrainian).

Zek, B. (2017). *Lutsk u roky natsyst's'koi okupatsii (1941–1944)*. Lutsk: Vezha-Druk (in Ukrainian).

Zek, B. (2023). *Lutska tiurma: shcho vidbuvalosia za muramy pid chas okupatsii*. <https://history.rayon.in.ua/topics/610093-lutska-tyurma-shcho-vidbuvalosya-za-murami-pid-chas-nimets'koi-okupatsii> (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Vodko Yevdokiieiu Hordiivnoiu, 1932 r. n., zapysane u s. Khriask Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 8 serpnia 2018 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Horbachem Oleksandrom Vasylovychem, 1930 r. n., zapysane u s. Sytnytsia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 19 serpnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Zakharchukom Dmytrom Petrovychem, 1940 r. n., zapysane u s. Novosilky (khutir Kovli) Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 25 serpnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Illiukom Vasylem Vasylovychem, 1932 r. n., zapysane u s. Mala Osnytsia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 22 serpnia 2019 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Kyrushko Feodosiieiu Andriivnoiu, 1936 r. n., zapysane u s. Pidhattia Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 9 serpnia 2020 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Mosiichukom Petrom Tryfonovychem, 1931 r. n., zapysane u sel. Kolky Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 22 lypnia 2018 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Puhach Ulianoiu Tarasivnoiu, 1933 r. n., zapysane u s. Khriask Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 9 serpnia 2018 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Kharkivskym Musiiem Romanovychem, 1931 r. n., zapysane u s. Roznychi Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 24 lypnia 2018 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Khomych Hannoiu Ilarionivnoiu, 1934 r. n., zapysane u s. Kukly Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 17 lypnia 2023 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Khomiakom Vasylem Petrovychem, 1931 r. n., zapysane u s. Velyka Yablunka Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 2 serpnia 2024 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Chekh Lidiieiu Yosypivnoiu, 1949 r. n., zapysane u s. Tsmyny Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 4 serpnia 2020 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Sholomom Pavlom Pavlovychem, 1933 r. n., zapysane u s. Kamianukha Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 7 serpnia 2022 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Interviu M. Demediuk z Yakibchukom Volodymorom Feodosiiovychem, 1934 r. n., zapysane u s. Kolodii Manevytskoho r-nu Volynskoi obl. 22 serpnia 2022 r. [Interview]. *Arkhiv avtora* (in Ukrainian).

Kyrychuk, Yu. (2002). Radianskyi teror 1939–1941 rr. In V. A. Smolii (Ed.), *Politychnyi teror i terorizm v Ukraini XIX–XX st.: istorychni narysy*. Kyiv: Naukova dumka, 548–566 (in Ukrainian).

Kobrynovych, I. (2008). Orhanizatsiia ta diialnist represyvno-karalnoi systemy bilshovyizmu na Volyni u 1939–1941 rr. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»* (№ 612: Derzhava ta armiiia), 148–152 (in Ukrainian).

Kovalenko, O. (2017). *Trahediia Lutska: cherez 76 rokiv znaishly ostanky ponad 100 zhertv NKVS*. <http://bbc.com/ukrainian/features-40384488> (in Ukrainian).

Kudelia, M. (1998). Peklo bilia zamku Liubarta. In M. Kudelia, *Kobzar u moiemu zhytti: spohady z nedavnoho mynuloho*. Lutsk (in Ukrainian).

Kudelia, M. (2001). *Pid muramy Lutskoi tiurmy: spohady kolyshnoho viaznia*. Lutsk: Nadstyria (in Ukrainian).

Petroshchuk, O. (1991, Lystopad 20). V okovakh smerty: spomyny z Lutskoi tiurmy. *Narodna trybuna* (in Ukrainian).

Prysiazhniuk, T. (1953). Masovi vbyvstva u Lutsku. *Litopys Volyni*, 1, 65–70 (in Ukrainian).

Maryna DEMEDYUK

PhD (Philology), researcher

Senior Researcher Fellow of the Department of Ukrainian Literature

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

e-mail: mdemedyuk@gmail.com

**«IN FORTY ONE IN LUTSK PRISON THEY WERE KILLED»:
A FOLKLORE NARRATIVE ABOUT JUNE 1941 EXECUTIONS
AS A RECORD OF OF THE SOVIET TOTALITARIAN SYSTEM
IN PUBLIC MEMORY**

The proposed article explores the representation of the tragedy of mass executions in Lutsk Prison in June 1941, carried out by the NKVS on the eve of the entry of German troops into Lutsk, in oral historical narratives. The study analyzes the plot-motive structure of folklore narratives on historical themes recorded in the Manevychi district of the Volyn oblast between 2018 and 2024. It is emphasized that the plots of autobiographical memorates reflect not only the crime of the totalitarian regime itself, but also its impact on the memory of World War II events in Volyn Polissia. The study proves that the narratives about Lutsk Prison are closely related to stories about the national liberation movement in Volyn Polissia, as among the victims were OUN activists, intellectuals, and leaders of local cultural organizations.

The key stages of the texts about the mass executions of Ukrainians during World War II that were transformed into folklore are traced. The article highlights the role of folklore narratives in preserving the memory of the executions and their connection to Ukrainian national identity. Memoirs and oral stories emphasize the cruelty of the massacre, its symbolic significance, and the subsequent struggle of the survivors for Ukraine's independence. Special attention is given to motifs of miraculous rescue, the cooperation of some Ukrainians with the German administration after the NKVS crimes, and attempts to interpret the tragedy through the lens of folk memory of mass executions.

A number of plots demonstrate that Soviet repression became a catalyst for the growth of the national movement. The article underlines the importance of folklore testimonies in restoring historical justice and studying the repressive practices of the Soviet totalitarian regime.

Key words: folk narrative, oral history, plot-motive structure, World War II, Lutsk Prison, mass executions, liberation movement, persecution.

Стаття: надійшла до редакції 2.04.2025

прийнята до друку 19.05.2025